

МОНЕТАРНІ ВПЛИВИ НА РИНОК ПРАЦІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

©2024 СІДЕЛЬНИКОВА Л. П.

УДК 336.7:331.5
JEL Classification: E52; J40

Сідельникова Л. П.

Монетарні впливи на ринок праці в умовах невизначеності

Метою статті є дослідження особливостей впливу монетарної політики на вітчизняний ринок праці в умовах війни. Визначено основні тенденції ринку праці України до повномасштабного вторгнення РФ та в умовах воєнного стану. Досліджено показники офіційної статистики щодо кількості безробітних, зроблено припущення щодо реального рівня цього індикатора та спрогнозовано короткострокові тренди щодо поживлення реєстрації осіб в центрі зайнятості як безробітних або таких, що шукають роботу. Доведено вплив політики облікових ставок, яку проводить центральний банк, на зайнятість населення. Визначено, що загальний вплив змін облікової ставки в країні залежить від співвідношення між малими та великими підприємствами, а також від частки працівників з високим і низьким рівнем освіти. Згадано резервні вимоги до банківських установ як монетарний інструмент впливу на ринок праці. Акцентовано увагу, що однією з основних перешкод для ведення бізнесу у воєнний час є брак обігових коштів. Розраховано, що у структурі кредитів, наданих банками України, домінують значення (більше 70%) належить суб'єктам господарювання. Значна увага приділена кредитуванню бізнесу (у тому числі у межах державної програми «Доступні кредити 5-7-9%») як визначній умові створення нових робочих місць. Розглянуто проблематику зростання обсягів непрацюючих кредитів під час війни. Підкреслено катастрофічне місце України у рейтингу країн за рівнем NPL у загальному обсязі виданих кредитів, складеному за даними Світового банку. Проаналізовано тенденції щодо рівня NPL в Україні до повномасштабного вторгнення та причини зростання обсягів непрацюючих кредитів у 2022–2023 роках. Доведено, що висока вартість кредитних ресурсів обмежує наявність обігових коштів у бізнесу та вимушує його оптимізувати витрати на заробітну плату, що призводить до зниження рівня оплати праці та скорочення робочих місць. Обґрунтовано, що монетарні аспекти впливу на збереження трудового потенціалу нації набувають під час війни особливого значення.

Ключові слова: монетарна політика, облікова ставка, резервні вимоги, кредитування, ринок праці, безробіття, поведінкові чинники.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-1-121-127>

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 10.

Сідельникова Лариса Петрівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, обліку та оподаткування, Херсонський національний технічний університет (вул. Інститутська, 11, Хмельницький, 29016, Україна)

E-mail: larisa1907s@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7182-2923>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56669954100>

UDC 336.7:331.5
JEL Classification: E52; J40*Sidelykova L. P. Monetary Impacts on the Labor Market in Conditions of Uncertainty*

The aim of the article is to study the features of the impact of monetary policy on the domestic labor market during the wartime. The main trends in the labor market of Ukraine both before the full-scale invasion of the Russian Federation and under martial law are determined. The indicators of official statistics on the number of unemployed are studied, assumptions about the real level of this indicator are made, and short-term trends in the revival of registration of persons in the employment center as unemployed or job seekers are predicted. The impact of the bank rate policy pursued by the central bank on employment of the population has been proved. It is determined that the overall impact of changes in the bank rate in the country depends on the ratio between small and large enterprises, as well as on the share of employees with high and low levels of education. Reserve requirements for banking institutions are mentioned as a monetary instrument for influencing the labor market. It is emphasized that one of the main obstacles to doing business in wartime is the lack of working capital. It is calculated that in the structure of loans granted by the banks of Ukraine, the dominant value (more than 70%) belongs to economic entities. Considerable attention is paid to business lending (including within the framework of the state program «Affordable Loans at 5-7-9%») as a prerequisite for the creation of new jobs. The problems of growth in the volume of non-performing loans during the wartime are considered. The catastrophic position of Ukraine in the ranking of countries by the level of NPLs in the total volume of loans issued, compiled according to the World Bank data, is underlined. The trends in the level of NPLs in Ukraine before the full-scale invasion and the reasons for the growth in the volume of non-performing loans in 2022–2023 are analyzed. It is proved that the high cost of credit resources limits the availability of working capital in business and forces it to optimize wage costs, which leads to a decrease in the level of remuneration and reduction of jobs. It is substantiated that the monetary aspects of the influence on the preservation of the labor potential of the nation acquire special importance during the war.

Keywords: monetary policy, bank rate, reserve requirements, lending, labor market, unemployment, behavioral factors.

Fig.: 1. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 10.

Sidelykova Larisa P. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department of Finance, Accounting and Taxation, Kherson National Technical University (11 Instytutska Str., Khmelnytsky, 29016, Ukraine)

E-mail: larisa1907s@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7182-2923>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56669954100>

Вступ. Розглядаючи вітчизняний ринок праці як пропозицію та попит на робочу силу, на якому працівники забезпечують пропозицію, а роботодавці – попит, не можна не констатувати, що соціальні-економічні шоки, викликані військовою агресією російської федерації, посилили його турбулентність. Локальні бойові дії, які тривають з 2014 року, та повномасштабне вторгнення росії у 2022 році спричинили гуманітарну катастрофу, що супроводжується руйнуванням населених пунктів, зупинкою підприємств, знищенням критичної та цивільної інфраструктури, масовою зовнішньою та внутрішньою міграцією населення і, у підсумку, уповільненням темпів економічного зростання. Новітні безпекові ризики в умовах невизначеності і нестабільності бізнес-середовища під час війни погіршили ситуацію щодо працевлаштування населення, спродували зростання реального рівня безробіття і поширення неформальної зайнятості. З іншого боку, значна кількість суб'єктів господарювання наразі відчувають брак робочої сили, причому як щодо кваліфікованих, так і некваліфікованих працівників. Важливим в цьому контексті є дослідження впливу монетарної політики на ринок праці в Україні, адже однією з її стратегічних цілей є забезпечення повної зайнятості, яку в умовах воєнного стану доцільно знівелювати до завдання підвищення зайнятості населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденції вітчизняного ринку праці, прагматика зайнятості населення та проблематика безробіття є сферою досліджень таких

українських вчених, як В. Геєць, Т. Городецька, Е. Лібанова, М. Кужелев та ін. Питання особливостей впливу інструментів монетарної політики на ринок праці України аналізували В. Близнюк, І. Лук'яненко, А. Нечипоренко, І. Рекуненко, В. Стельмах, О. Шаринська та ін. Серед зарубіжних вчених, які опікуються зазначеною проблематикою, доцільно відмітити Д. Андольфатто, К. Мендічіно, К. Моран, Д. Суперу, С. Хендрі, М. Ясову та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас існуючі дослідження не враховують новітніх безпекових викликів, адже проводилися переважно в умовах мирного часу і відображають впливи та тенденції, які характерні для розвинутих і транзитивних економік з урахуванням їхньої циклічності як форми економічного розвитку.

Метою цієї статті є дослідження особливостей впливу монетарної політики на вітчизняний ринок праці в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Колосальні деформації суспільного простору, які відбулися з початком повномасштабної російської агресії, майже не відобразилися в офіційній статистиці Міністерства фінансів України, побудованої за даними Державної служби статистики України, яка є доволі толерантною і не фіксує будь-яких значних потрясінь ані щодо зменшення загальної чисельності населення України, ані щодо зростання рівня безробіття (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка загальної чисельності населення України та кількості офіційно зареєстрованих безробітних у 2014–2023 роках

Роки	Всього населення України		Зареєстровано безробітних	
	тис. осіб	темپ приросту до попереднього року, %	тис. осіб	темп приросту до попереднього року, %
2014	42 953,9	-	458,6	-
2015	42 774,6	-0,42	461,1	+0,55
2016	42 603,9	-0,40	407,2	-11,69
2017	42 403,0	-0,47	352,5	-13,43
2018	42 177,6	-0,53	341,7	-3,06
2019	41 922,7	-0,60	338,2	-1,02
2020	41 629,9	-0,70	459,2	+35,78
2021	41 208,1	-1,01	295,0	-35,76
2022	41 167,3	-0,10	186,5	-36,78
2023	н.д.	н.д.	96,1	-48,47

Джерело: складено на основі [1]

Так, впродовж 2014–2022 років Міністерство фінансів України констатує поступове (в межах 1 %) щорічне скорочення загальної чисельності населення, причому найменший темп такого скорочення фіксується саме у 2022 році – 0,10 %.

Водночас стала динаміка щодо кількості офіційно зареєстрованих безробітних відсутня. Після незначного зростання цього показника у 2015 році спостерігається

його поступове зменшення впродовж наступних чотирьох років. Раптове запровадження карантинних обмежень у 2020 році, пов'язане з поширенням пандемії COVID-19, спричинило припинення або призупинення багатьох видів господарської діяльності. В умовах тотального локдауну кількість офіційно зареєстрованих безробітних в Україні підскочила на 35,78 %. Водночас 2021–2023 роки демонструють суттєве скорочення кількості осіб, які офіційно

зареєструвалися у Державній службі зайнятості та мають статус безробітного на кінець відповідного року. Зауважимо, що через 10 місяців після початку повномасштабного вторгнення рф зафіксовано найнижчий з 2014 року рівень цього показника – 186,5 тис. осіб.

Впродовж 2023 року зазначений показник скоротився ще вдвічі порівняно з попереднім роком і на кінець звітного періоду склав 96,1 тис. осіб [1]. Однак вже з початку 2024 року спостерігається поступове зростання кількості офіційно зареєстрованих безробітних, що пов'язано, насамперед, зі зміною алгоритму нарахування виплат на проживання для внутрішньо переміщених осіб. Так, з 01.03.2024 року для певних категорій ВПО необхідною умовою для нарахування щомісячних виплат визначено обов'язкову реєстрацію такої особи в центрі зайнятості як безробітної або як такої, що шукає роботу.

Водночас маємо розуміти, що наведені дані не відображають реального стану вітчизняного ринку праці, адже висвітлюють відомості лише про офіційно зареєстрованих безробітних. Крім того, за даними Агентства ООН у справах біженців, за межами України перебуває майже 6,5 млн наших співгромадян, які виїхали з країни після 24 лютого 2022 року (у тому числі у 2023 році – приблизно 200 тис. осіб). І це – лише офіційна кількість осіб, зареєстрованих у статусі біженців або таких, що потребують тимчасового захисту. Враховуючи те, що основна маса зовнішніх мігрантів виїхали з прифронтових або тимчасово окупованих територій, місць ведення активних бойових дій, для яких є характерними руйнування виробничих потужностей, релокація підприємств або призупинення їхньої діяльності, згорання бізнесу та масове звільнення працівників, вони є потенційними безробітними за умови їхньої міграції в межах нашої країни.

Отже, офіційна статистика, з одного боку, фіксує чисельність населення України без урахування зовнішніх міграційних процесів, що є цілком доречно, водночас рівень безробіття в країні нівелює лише до кількості офіційно зареєстрованих безробітних. Натомість реальний рівень безробіття є набагато вищим, якщо його розраховувати за методологією Міжнародної організації праці, згідно з якою людина є безробітною, якщо протягом чотирьох тижнів: не мала роботи, шукала роботу або була готова приступити до роботи.

Рівень безробіття визначається як відношення кількості безробітних до загальної чисельності економічно активного працездатного населення країни (регіону, соціальної групи) та вимірюється у відсотках. З початку гібридної війни і до повномасштабного вторгнення рф цей показник на вітчизняному ринку праці коливався від 8,6 % у 2019 році до 10,3 % у 2021 році [2]. Однак у 2022 році він стрімко підскочив до 21,1 %, що вдвічі перевищило попередній рівень [3]. Крім того, за даними НБУ, з лютого 2022 року значно зросла частка такої відповіді респондентів, як «веду домашнє господарство». За методологією Міжнародної організації праці, ці респонденти зараховуються до категорії економічно неактивного населення. Такий приріст відбувся значною мірою за рахунок людей без вищої освіти, які проживають поза межами великих міст. Зазначене є результатом, насамперед, суттєвого звуження спектра можливостей щодо пошуку роботи для тих, хто її втратив, проте не може знайти нову в умовах війни без переїзду в інші регіони. Якщо цю частину населення враховувати як потенційну робочу силу, то рівень безробіття у травні 2022 року становив би 28 % [3]. Водночас у 2023 році спостерігається зниження кількості безробітних, що можна пояснити мобілізаційними процесами в країні.

За результатами опитування 542 вітчизняних промислових підприємств з 21 регіону України, проведеного Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій на початку 2024 року, однією з головних перешкод для ведення бізнесу у воєнний час 46 % респондентів назвали брак робочої сили внаслідок призову або виїзду співробітників, причому третина опитаних підприємств відчуває складнощі саме з пошуком кваліфікованих працівників.

У табл. 2 наведено порівняльні результати опитування осіб найбільш економічно активної працездатної групи населення у віці 36–40 років щодо ймовірності набуття статусу безробітного, проведеного до і після повномасштабного вторгнення.

Як бачимо, показники ймовірності набуття статусу безробітного після повномасштабного вторгнення зросли майже вдвічі незалежно від статі, наявності вищої освіти та регіону України. Основною причиною таких негативних очікувань економічно активних працездатних громадян стало порушення звичних умов життя, невизначеність май-

Таблиця 2

Ймовірність набуття статусу безробітного для осіб у віці 36–40 років, %

Регіон України	До 24.02.2022 року				Після повномасштабного вторгнення			
	жінки		чоловіки		Жінки		Чоловіки	
	без вищої освіти	з вищою світою	без вищої освіти	з вищою освітою	без вищої освіти	з вищою освітою	без вищої освіти	з вищою освітою
Захід	13,8	6,5	13,4	6,2	24,2	13,0	23,6	12,6
Київ	15,2	7,2	14,7	7,0	26,0	14,3	25,4	13,8
Південь	17,1	8,5	16,6	8,1	28,7	16,1	28,1	15,7
Північ	12,1	5,5	11,4	5,3	21,6	11,3	21,1	10,9
Схід	23,4	12,5	22,9	12,1	36,9	22,3	36,0	21,8
Центр	12,1	5,5	11,7	5,3	21,6	11,4	21,2	11,0

Джерело: складено на основі [3, с. 32]

бутнього у коротко- та довгостроковій перспективі, панічні настрої у суспільстві, пов'язані з підвищеними безпековими ризиками та прямою загрозою життю і здоров'ю населення. Крім того, значна частина українців важко сприймає нову воєнну реальність та перебуває у стані стресу, депресії, панічних розладів, під впливом когнітивних упереджень, емоцій та ілюзій.

Вагомий вплив на зниження очікувань населення України щодо можливостей працевлаштування або продовження трудових контрактів із роботодавцями здійснило згортання, припинення або обмеження господарської діяльності багатьма суб'єктами вітчизняного бізнесу внаслідок тимчасової окупації певної частини українських територій, ведення бойових дій у граничних з РФ областях, перманентних ракетних обстрілів і «шахедних» атак умовно безпечних регіонів, руйнування об'єктів промислової та критичної інфраструктури (у тому числі масштабних атак росії на енергетичну інфраструктуру, які призвели до суттєвого дефіциту електроенергії), знищення виробничих потужностей, зовнішньої міграції керівного складу суб'єктів господарювання та відповідного перенесення бізнес-інтересів в інші країни, блокади чорноморських портів, розриву логістичних зв'язків, переведення всієї або частини діяльності в режим онлайн. В результаті виживання вітчизняного бізнесу у новітніх безпекових реаліях, валовий внутрішній продукт України скоротився у 2022 році на 29,1 %, причому у II кварталі таке скорочення складало 36,9 % у річному вимірі; у III кварталі – 30,6 %; у IV кварталі – 31,4 %.

Проте виважена грошово-кредитна політика та антикризові заходи Національного банку України за підтримки міжнародних партнерів дали змогу подолати перші монетарні шоки та поступово стабілізувати макроекономічну ситуацію. Так, уже у 2023 році реальний ВВП України збільшився на 5,3 % порівняно з попереднім роком. Вітчизняний бізнес поступово переоцінює ризики і адаптується до функціонування в умовах невизначеності.

Водночас однією з основних перешкод для ведення бізнесу у воєнний час 22 % респондентів – суб'єктів господарської діяльності називають брак обігових коштів. Причому, якщо серед представників великих, середніх та малих підприємств цю причину озвучують 15 % респондентів, то мікробізнес скаржиться на брак обігових коштів в 2 рази частіше (31 % респондентів). Існування кореляційного зв'язку між забезпеченням бізнесу обіговими коштами (власними або запозиченими) та ситуацією на вітчизняному ринку праці потребує додаткового акцентування уваги на цьому питанні.

Політика облікових ставок, яку проводить центральний банк, впливає на зайнятість через чіткий механізм. Ручне зниження або підвищення облікової ставки є частиною м'якої або жорсткої монетарної політики. Ці дії впливають на вартість короткострокових запозичень у банківській сфері, що в перспективі корегує сукупний попит в економіці. Нижча вартість кредитних ресурсів дозволяє споживачам витратити більше, а підприємствам – позичити більше, витратити менше на обслуговування кредитів і розширювати виробництво. Пожвавлення економіки стимулює попит на робочу силу, і рівень безробіття знижується. Підвищення облікової ставки має протилежний ефект – в умовах ви-

соких відсоткових ставок діяльність зі створення робочих місць згортається, а безробітним важче знайти підходящу роботу протягом кількох кварталів.

Водночас, як зазначають Д. Андольфатто, С. Хендрі та К. Моран, у короткостроковому періоді зайнятість зростатиме швидше, ніж її довгострокова траєкторія [4, с. 402].

Незважаючи на зрозумілий механізм, канал впливу дисконтної політики на ринок праці може бути неефективним або призводити до негативних наслідків в економіці. Для того, щоб мати вплив на змінні випуску та ринку праці, необхідно розвивати національну фінансову і банківську системи. Короткострокові та довгострокові процентні ставки повинні бути чутливими до змін облікової ставки центрального банку. Емпіричні результати показують, що надмірні зміни облікової ставки можуть мати довгостроковий негативний вплив на продуктивність. М'яка монетарна політика, яка утримує процентні ставки близько нульової позначки протягом тривалого часу, перешкоджає очисній функції ринку [4, с. 404]. Низькі відсоткові ставки знижують вартість запозичень для неефективних підприємств, дозволяючи їм залишатися на плаву протягом тривалого часу. Кількість входів та виходів з ринку зменшується, що негативно впливає на зростання продуктивності. Такий сценарій реалізувався в країнах ЄС після фінансової кризи 2008–2009 років. Вартість запозичень досягла історичного мінімуму, що дозволило багатьом підприємствам продовжити функціонування, але погіршило ефективність розподілу капіталу.

Іншим інструментом монетарної політики, який має опосередкований вплив на ринок праці, але використовується доволі нечасто, є резервні вимоги до банківських установ. Зниження норми обов'язкового резервування дозволяє банкам надавати більше кредитів клієнтам, тоді як її підвищення скорочує можливий обсяг видачі кредитів. Незважаючи на чіткий механізм, у більшості країн світу резервні вимоги залишаються стабільними протягом багатьох років через непередбачуваний вплив на банківський сектор. Враховуючи інертне використання цього монетарного інструменту центральними банками, резервні вимоги мають незначний вплив на ринок праці, особливо в країнах зі слабким фінансовим сектором, до яких належить і Україна.

Нарощування економічного потенціалу країни, а відповідно і перспективи розвитку ринку праці, значною мірою пов'язані з наявністю розвинутого кредитного ринку, який забезпечує бізнес обіговими коштами та сприяє його розширенню, а отже – зростанню кількості робочих місць.

Банківська система України стикалася з різними кризами, починаючи з часів свого заснування. Попри масштабні безпекові виклики, ризики і загрози, які виникли під час гібридної війни і загострилися після повномасштабної військової агресії РФ, банківським установам вдалося уникнути колапсу та поступово адаптуватися до нових умов функціонування, в тому числі в площині кредитування вітчизняного бізнесу.

В структурі кредитів, наданих банками України, традиційно домінують значення належить кредитуванню суб'єктів господарювання – впродовж останніх років питома вага цього показника перевищує 70 % кредитного портфеля вітчизняної банківської системи [5]. Причому кредитування бізнесу – єдиний показник кредитного рин-

ку України, що демонструє сталу тенденцію до збільшення навіть в умовах воєнного стану.

Значну роль у забезпеченні підприємництва кредитними ресурсами наразі відіграє державна програма «Доступні кредити 5-7-9 %». Так, протягом березня-грудня 2022 року в межах цієї програми підприємці отримали 37 451 кредит на загальну суму 144,4 млрд грн; протягом 2023 року – 23 973 кредити на загальну суму 97,2 млрд грн. Завдяки зазначеній програмі малий бізнес отримав доступ до кредитів на вигідних умовах, що допомогло йому зберегти економічну активність та розвиватися, адже під час повномасштабної війни суб'єкти господарювання стикнулися з величезною кількістю викликів, ключовими з яких є зниження попиту на товари і послуги, збільшення витрат на виробництво, пошкодження виробничих потужностей, нестача фахівців та ресурсів, значно ускладнений доступ до міжнародних ринків тощо. Незважаючи на такі надважкі умови, український бізнес демонструє високий рівень адаптивності, продовжуючи працювати та підтримувати економіку країни. Багато господарюючих суб'єктів змінило фактичне місце ведення бізнесу з метою зниження загроз життю та здоров'ю працівників і забезпечення безпеки господарської діяльності. Навіть втративши виробничі потужності, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях або територіях ведення бойових дій, суб'єкти господарювання релокують свій бізнес в інші регіони України і розпочинають господарську діяльність майже «з нуля». Так, з початку повномасштабної війни місце реєстрації змінили 7 820 українських бізнесів, у тому числі 840 підприємств скористалися урядовою програмою релокації у більш безпечні регіони. Підприємці знаходять нові ринки збуту, переорієнтовують виробництва, створюють нові робочі місця, сплачують податки до бюджетів всіх рівнів, забезпечують населення товарами та послугами, а також системно донатять на Збройні сили України і фінансово підтримують постраждалих від збройної агресії рф співгромадян.

В цьому контексті державна програма «Доступні кредити 5-7-9 %», яка допомагає суб'єктам господарської діяльності впоратися з викликами війни і продовжувати працювати, стала основним інструментом фінансової підтримки малого бізнесу в умовах воєнного стану, а Фонд розвитку підприємництва, як адміністратор програми, – ключовим драйвером кредитування вітчизняної економіки, адже майже 90 % нових підприємницьких кредитів надається наразі саме за цією програмою.

Водночас не можна оминути увагою таку вагому проблему кредитного ринку України, як високий рівень непрацюючих кредитів (далі – NPL), тобто кредитів, за якими відбулася подія дефолту. Частка NPL – важливий показник, який впливає на платоспроможність усієї банківської системи. Цікавим і одночасно провальним для України є рейтинг країн за рівнем NPL у загальному обсязі виданих кредитів, складений за даними Світового банку. Середній показник за 2022 рік для 76 країн становив 5,5 %. Найвищий показник був в Екваторіальній Гвінеї (55,41 %); найнижчий – у Швеції (0,3 %). Україна у зазначеному рейтингу займає друге місце у світі після Екваторіальної Гвінеї з показником 38,12 % (табл. 3).

Середній показник непрацюючих кредитів, як відсоток усіх банківських кредитів, в 27 країнах Європи за 2022 рік становив 4,47 %. Найвище значення було в Україні (38,12 %); найнижче – у Швеції (0,3 %).

Середній показник непрацюючих кредитів, як відсоток усіх банківських кредитів, у 15 країнах з доходом нижче середнього за 2022 рік становив 8,56 %. Найвищий показник був в Україні (38,12 %); найнижчий – у Нікарагуа (1,54 %). Крім загального рейтингу країн, за даними Світового банку розраховано і динаміку NPL для кожної з країн-учасниць в період з 2005 року по 2022 рік. Середнє значення для України за цей період становило 34,49 % з мінімальним рівнем (3,88 %) у 2008 році та максимальним рівнем (59,76 %) у 2006 році [7].

Таблиця 3

Україна у ТОП-10 рейтингу країн з найбільшою часткою непрацюючих кредитів у 2022 році

Весь світ		Європа		Країни з доходом нижче середнього (за класифікацією Світового банку)	
Країна а її рейтинг	NPL	Країна та її рейтинг	NPL	Країна та її рейтинг	NPL
1. Екваторіальна Гвінея	55,41	1. Україна	38,12	1. Україна	38,12
2. Україна	38,12	2. Кіпр	7,66	2. Гана	14,79
3. Чад	27,70	3. Греція	6,53	3. Камерун	13,03
4. Гана	14,79	4. Молдова	6,44	4. Киргизстан	12,45
5. Центрально-африканська Республіка	14,51	5. Чорногорія	6,33	5. Кенія	11,11
6. Камерун	13,03	6. росія	6,10	6. Пакистан	7,31
7. Киргизстан	12,45	7. Албанія	4,79	7. Молдова	6,44
8. Кенія	11,11	8. Болгарія	4,63	8. Папуа Нова Гвінея	4,78
9. Мадагаскар	7,68	9. Боснія і Герцеговина	4,54	9. Лесото	4,31
10. Кіпр	7,66	10. Хорватія	4,33	10. Нігерія	4,01

Джерело: складено за даними джерела [6]

На рис. 1 розглянемо відповідні показники в період 2015–2023 років.

Зазначимо, що висока частка NPL до початку повномасштабного вторгнення – це, перш за все, результат кредитної експансії минулих років, коли стандарти оцінювання платоспроможності позичальників були низькими, а права кредиторів – недостатньо захищеними [8]. Водночас, згідно з рис. 1, бачимо істотне зменшення зазначено-

го показника у 2021 році, що в абсолютному вимірі склало 85,2 млрд грн. Частка NPL у кредитному портфелі українських банків скоротилася за рік на 11 в.п. – з 41 % станом на 01.01.2021 року до 30 % станом на 01.01.2022 року в результаті списання банками зарезервованих непрацюючих кредитів та активізації кредитування. Коефіцієнт покриття NPL (відношення усіх резервів під збитки за кредитами до NPL) становив на кінець 2021 року 102 %.

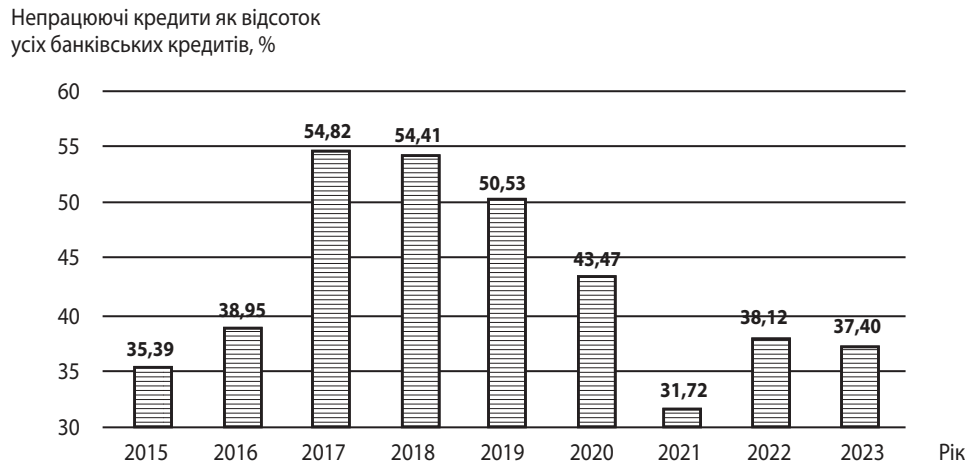

Рис. 1. Питома вага непрацюючих кредитів у загальному обсязі банківського кредитування в Україні у 2015–2023 роках

Джерело: складено за даними джерела [7; 8]

Показник 2021 року став найкращим результатом з початку 2017 року, відколи обсяг непрацюючих кредитів визначається за оновленою методологією. Якість кредитних портфелів підвищилася в банках усіх груп. Зокрема, у банків іноземних банківських груп (без банків РФ) та у банків з приватним капіталом частка NPL впала нижче рівня 10 %, який визначено цільовим для банківського сектору до кінця 2024 року в Стратегії Національного банку України.

Державні банки протягом 2021 року скоротили обсяг непрацюючих кредитів найбільше – на 56,2 млрд грн, що становить майже дві третини від загального скорочення по банківському сектору. У підсумку, частка проблемних кредитів у державних банках за рік знизилася з 57,41 % до 47,08 %. Водночас вони й досі акумулюють понад 70 % сукупного NPL-портфеля [8].

Отже, станом на 01.01.2023 року частка непрацюючих кредитів банківського сектору України становила 38,12 %; станом на 01.01.2024 року – 37,40 %. Причому ключовим чинником скорочення частки NPL у 2023 році стало не поліпшення платоспроможності безнадійних боржників, а зростання обсягу кредитного портфеля банківської системи, адже кредитування триває і в умовах повномасштабної війни.

Об'єктивними причинами зростання обсягів непрацюючих кредитів у 2022–2023 роках є руйнування майна та знищення активів, що знаходилися у заставі; втрата доходів позичальниками; погіршення платоспроможності та хвиля дефолтів клієнтів. Відтак, якість кредитних портфелів поступово погіршується, банки відкладають все більше відрахувань до резервів, що призводить до значних витрат. При цьому економічна криза та проблеми з енергосистемою

можуть підвищити цю цифру до 30 % кредитного портфеля, який мали банківські установи до початку повномасштабного вторгнення.

Тому банки України мають знаходити підходи до позичальників, користуючись реструктуризаціями і належною оцінкою майна, що йде під заставу.

Висновки. Проведене нами дослідження засвідчує суттєве зростання обсягу непрацюючих кредитів у реальному секторі економіки під час воєнного стану. Вітчизняний бізнес не може повною мірою розраховуватися за вже існуючими борговими зобов'язаннями та набирає нові кредити за більш високими ставками. Адаже, якщо на початку 2022 року облікова ставка НБУ складала 10,0 % річних, то з 03.06.2022 року вона була підвищена до 25,0 %. На такому рівні облікова ставка протрималася більше року і лише з 28.07.2023 року була знижена до 22,0 %; з 15.09.2022 року – до 20,0 %; з 27.10.2023 року – до 16,0 %; з 15.12.2023 року – до 15,0 % річних.

Висока вартість кредитних ресурсів обмежує наявність обігових коштів у бізнесу та вимушує його оптимізувати витрати на заробітну плату, що призводить до зниження рівня оплати праці та скорочення робочих місць.

Так, за опитуванням кадрового порталу gsc.ua, наразі лише 22,7 % респондентів отримують заробітну плату у довоєнному розмірі; натомість приблизно 22,5 % – заробляє менше. Причому серед тих, хто працює, 52 % опитаних активно шукають нову роботу. В цілому в умовах воєнного стану падіння заробітної плати у приватному секторі економіки становило від 25 % до 50 % порівняно з довоєнним часом [9].

Отже, Національний банк України використовує облікову ставку, насамперед, для досягнення цінової стабіль-

ності. Але його рішення продукують побічні, не завжди позитивні, ефекти на ринку праці.

Цікавим в цьому контексті є дослідження впливу зміни облікової ставки центрального банку на категорії працівників, яке у 2022 році провели М. Ясова, К. Мендічіно і Д. Супера. Дослідниці довели, що працівники з вищою освітою, як правило, отримують найбільшу вигоду від зниження облікової ставки у вигляді підвищення заробітної плати та збільшення кількості відпрацьованих годин. Але вони також є одними з тих, хто найбільше страждає, коли центральний банк підвищує облікову ставку, що сповільнює зростання заробітної плати. Крім того, значний позитивний вплив від зниження облікової ставки з точки зору збільшення заробітної плати та кількості відпрацьованих годин отримують працівники малих та новостворених фірм. Але вони також є одними з тих, хто найбільше страждає від підвищення облікової ставки [10].

Тобто загальний вплив змін облікової ставки в країні залежить від співвідношення між малими та великими підприємствами, а також від частки працівників з високим і низьким рівнем освіти.

Крім того, ефекти від зміни облікової ставки є симетричними для періодів пом'якшення та посилення монетарної політики. Так, у періоди підвищення облікової ставки заробітна плата працівників великих компаній зазнає меншого негативного впливу, ніж у менших компаніях. Це збільшує різницю в заробітній платі між фірмами в економіці. Але водночас працівники з нижчим рівнем освіти страждають від цього менше. Оскільки працівники з низьким рівнем освіти, як правило, отримують нижчу заробітну плату, підвищення ставок зменшує різницю в оплаті праці між працівниками в економіці [10].

Підводячи підсумки, зазначимо, що банківський сектор як складова частина фінансової системи відіграє вирішальну роль в економічному розвитку країни, у тому числі при подоланні сучасної кризи на ринку праці. Монетарні аспекти впливу на збереження трудового потенціалу нації набувають під час війни особливого значення. Збільшуючи ліквідність банківської системи, банки та інші фінансово-кредитні установи можуть надавати більше кредитних ресурсів реальному сектору, що стимулюватиме економічну активність господарюючих суб'єктів, яка призводитиме до зростання зайнятості та створення нових робочих місць як важливого чинника соціальної стабілізації й можливості забезпечення високої якості життя громадян без допомоги держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кількість зареєстрованих безробітних // Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/register/>
2. Рівень безробіття в Україні // Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/>
3. Інфляційний звіт, квітень 2023 року // Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q2.pdf?v=7
4. Andolfatto D., Hendry S., Moran K. (2004). Labour Markets, Liquidity, and Monetary Policy Regimes. *The Canadian Journal of*

Economics / Revue canadienne des Economique. 2004. Vol. 37. No. 2. P. 392–420.

5. Основні показники діяльності банків // Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#1>

6. Non-performing loans – Country rankings // The Global Economy. URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/nonperforming_loans/

7. Ukraine: Non-performing // The Global Economy. URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/Nonperforming_loans/

8. Рівень непрацюючих кредитів (NPL) // Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/npl>

9. Черьомухіна О. К., Чалюк Ю. О. Ринок праці під час війни: стан та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2026>

10. Jasova M., Mendicino C., Supera D. Which workers are most affected by changes in the policy rate? *The European Central Bank Blog*. 2022. URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/blog/date/2022/html/ecb.blog221019~f886f3680f.en.html>

REFERENCES

Andolfatto, D., Hendry, S., and Moran, K. "Labour Markets, Liquidity, and Monetary Policy Regimes". *The Canadian Journal of Economics / Revue canadienne des Economique*, vol. 37, no. 2 (2004): 392-420.

Cheromukhina, O. K., and Chaliuk, Yu. O. "Rynok pratsi pid chas viiny: stan ta perspektyvy" [The Labor Market During the War: State and Prospects]. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2022. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2026>

"Inflatsiynyi zvit, kviten 2023 roku" [Inflation Report, April 2023]. Natsionalnyi bank Ukrainy. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q2.pdf?v=7

Jasova, M., Mendicino, C., and Supera, D. "Which workers are most affected by changes in the policy rate?" *The European Central Bank Blog*. 2022. <https://www.ecb.europa.eu/press/blog/date/2022/html/ecb.blog221019~f886f3680f.en.html>

"Kilkist zareiestrovanykh bezrobitynykh" [Number of Registered Unemployed]. Ministerstvo finansiv Ukrainy. <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/register/>

"Non-performing loans – Country rankings". The Global Economy. https://www.theglobaleconomy.com/rankings/nonperforming_loans/

"Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv" [Main Performance Indicators of Banks]. Natsionalnyi bank Ukrainy. <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#1>

"Riven bezrobittia v Ukraini" [Unemployment Rate in Ukraine]. Ministerstvo finansiv Ukrainy. <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/>

"Riven nepratsiuiuchykh kredytiv (NPL)" [Level of Non-performing Loans (NPL)]. Natsionalnyi bank Ukrainy. <https://bank.gov.ua/ua/stability/npl>

"Ukraine: Non-performing". The Global Economy. https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/Nonperforming_loans/

Стаття надійшла до редакції 15.03.2024 р.

Статтю прийнято до публікації 27.03.2024 р.